

инфинитивного предложения проявляется также и на глубинном уровне. При трансформации простой инфинитив оказывается синонимичным отглагольному существительному и финитному глаголу, а инфинитивное предложение - элементарному или придаточному предложению.

Перспективы дальнейшего исследования возможны в рассмотрении механизма редукции простого предложения и преобразования его в инфинитивное предложение, а также в установлении инвентаря моделей предложений с простым инфинитивом и инфинитивным предложением (комплексом) в конкретном языке.

БИБЛІОГРАФІЯ

1. Бархударов Л.С. Очерки по морфологии современного английского языка. -М.: Высшая школа, 1975. - 156 с.
2. Блох М.Я. Теоретическая грамматика английского языка. - М.: Высшая школа, 1994.-381 с.
3. Брицын В.М. Синтаксис и семантика инфинитива в современном русском языке. - К.: Наукова думка, 1990. - 320 с.
4. Левицкий Ю.А. Основы теории синтаксиса: Учебное пособие. Изд. 3-е, испр. и доп. - М.: КомКнига, 2005. - 368 с.
5. Нодь В.І. Розвиток абсолютної інфінітивної конструкції в англійській мові (XII - XIX ст.): Автореф. дис.канд. філол. наук: 10.02.04. - К.: 2005. - 20 с
6. Снісаренко І.Є. Інфінітивна конструкція з прийменником *for* у середньоанглійській мові: семантика та функціонування: Автореф. дис.канд. філол. наук: 10.02.04.-К.: 2001. - 19 с
7. Bierwisch M. *Studia grammatica II. Grammatik des deutschen Verbs.* - Berlin: Akademie-Verlag, 1963. - 188 с
8. Chomsky N. *Lectures on Government and Binding. The Pisa Lectures.* - 7th ed. - Berlin; New York: Mouton de Gruyter, 1993. - 371 с
9. DUDEN (1998): *Duden, Grammatik der deutschen Gegenwartssprache.* Hrsg.von der Dudenredaktion. Bearb.von P.Eisenberg...- 6.,neu bearb. Aufl. -Mannheim; Leipzig; Wien; Zürich: Dudenverlag. - 912 S.
10. Engel U. *Syntax der deutschen Gegenwartssprache.* - 2., Überarb. Aufl. -Berlin: Erich Schmidt Verlag, 1982. - 343 S.
11. Heibig, G., Buscha, J. *Deutsche Grammatik. Ein Handbuch für den Ausländerunterricht.* - 19. Aufl. - Leipzig, Berlin, München, Wien, Zürich, New York: Langenscheidt, Verl. Enzyklopädie, 1999. - 736 S.
12. Schendels E.I. *Deutsche Grammatik. Morphologie - Syntax - Text.* - М.: Vyssaja Skola, 1979. - 397 S.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ

Лилія Долгополова – кандидат філологічних наук, доцент, докторант кафедри граматики и истории английского языка Киевского национального университета.

Научные интересы: историческая грамматика германских языков.

ЕЛЕМЕНТАРНІ ПАРАДИГМАТИЧНІ КЛАСИ ІМЕННИКІВ ЧЕТВЕРТОЇ ВІДМІНИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Світлана КОВТЮХ (Кіровоград, Україна)

У статті досліджено елементарні парадигматичні класи іменників четвертої відміни в сучасній українській літературній мові з урахуванням низки актуальних чинників. З'ясовано перспективи розвитку морфологічної парадигматики цієї відміни.

The author considers elementary paradigmatic classes of the nouns of the fourth declension in the modern literary Ukrainian language taking into account a number of relevant factors. Trends of development of morphological paradigmatics of this declension have been discussed in this paper.

Різномасштабні питання системи словозміни іменників IV відміни досліджували С.Бевзенко, О.Болух, Л.Булаховський, І.Вихованець, А.Загнітко, Ю.Карпенко, І.Матвіяс, С.Самійленко, Ю.Шевельов та інші. Але з погляду морфологічної парадигматики в цій сфері залишається ще багато нез'ясованих проблем.

Мета статті – виокремити елементарні парадигматичні класи іменників IV відміни в сучасній українській літературній мові. Реалізація цієї мети передбачає розв'язання таких завдань: 1) прослідкувати історію становлення сучасної IV відміни субстантивів; 2) виявити головні чинники, які впливають на систему словозміни зазначеної групи іменників; 3) виокремити елементарні парадигматичні класи іменників IV відміни; 4) розглянути перспективи розвитку морфологічної парадигматики іменників цієї відміни.

В усіх нормативних граматиках відзначено, що сучасну IV відміну субстантивів утворюють іменники середнього роду, які при відмінюванні набувають суфіксів *-at-* (*-ят-*), *-en-* і походять від давніх *-n-* та *-t-*основ. С.Бевзенко зауважує, що „іменники *-n-* основи в значній мірі втратили свій самостійний тип відмінювання унаслідок сильного впливу іменників *-jō-* основи. При цьому частина з них зовсім (чи майже зовсім) втратила свій характерний суфікс *-en-* і прийняла флексії іменників *-jō-* основи типу *знання, життя* (тім'я, сім'я; тім'ю, сім'ю; тім'ям, сім'ям і т. д.); друга частина зберігає ще суфікс *-en-* і деякі форми

оформляє на зразок іменників кол. *-ї-* та *-ā-*, *-jā-* основ (ім'я, плем'я; імені, племені; діал.: імени, племені; імені, племені і т.д.)” [1: 64–65].

На думку Т.Лукінової, з погляду семантики більшість найдавніших слів *-n-* (*-ten-*) основ має „дещо спільне: вони видаються так чи інакше пов'язаними з народженням дитини” [9: 39]. Щодо складу іменників колишніх *-n-*основ, то в порівнянні із сучасною українською мовою він повужчав: з 11 (*беремя, веремя, вимя, знамя, имя, пламя, племя, рамя, семя, стремя, тѣмя*) залишилося 4: *ім'я, плем'я, вим'я, тім'я* [Детальніше див.: 6: 23]. Іменник *сім'я* (насіння), очевидно, варто також зараховувати до цієї групи, оскільки в СТУМ подано варіантні форми для Р. та О. в. одн. *сім'я* і *сімені*, *сім'ям* і *сіменем*, у Д. в. – *сімені* (СТУМ: 274), в ІЛССУ (як субстантив *singularia tantum*) – такі ж форми Р. й О. в., Д. в. – *сім'ю, сімені*, М. в. – *на / у сім'ї, сім'ю, сімені*, Кл. в. – *сім'я*. Іменник *рам'я* (діал. плече) у ВТС має єдину форму Р. в. одн. – *рам'я* (ВТС: 1201), в ІЛССУ – це слово з повною парадигмою, що змінюється за зразком II відміни. Отже, скорочення кількісного складу іменників IV відміни (з 11 до 5), які набувають суфікс *-en-* при відмінюванні, відбулося внаслідок 2 головних причин: а) архаїзації застарілих слів і витіснення їх іншими (наприклад, *врѣм'я*: „ця лексема в сучасній мові є застарілою і практично невживаною, оскільки вона витіснена словом *час*” [5: 27]), б) зникнення суфікса *-en-* у всіх відмінкових формах (наприклад, давнє *пламя* трансформувалося в *полум'я*).

Іменники *-t-*основ краще зберегли давню систему словозміни й майже скрізь – свій характерний суфікс *-at-*. С.Бевзенко вказує: „Лише в орудному однини, мабуть, під впливом іменників кол. *-jō-* основ типу *знання, зілля* витворилася форма на *-ям* без суфікса (телям, осям, лошам і т.д.). Але тут позначилися ще й впливи *-ї-* та *-ā-*, *-jā-* основ, що переплітаються з впливом *-ō-*, *-jō-* основ (форми родового, давального і місцевого однини)” [1: 65].

Т.Лукінова зазначає, що українські іменники, які при відмінюванні набувають суфіксів *-at-* (*-ят-*), історично є праслов'янськими утвореннями, які „виникли відносно пізно й іншим індоєвропейським мовам не відомі”, крім того, ця група є „чітко окресленою семантично”, „це назви молодих істот: *теля – телята, курча – курчата, порося – поросята*, пор. п. *žrebię – žrebięta*, болг. *теле – телета*, ч. *mládě – род. одн. mláděte* тощо” [9: 35]. У сучасній українській літературній мові до зазначеної групи іменників уходять також лексеми на позначення частин тіла із зменшено-пестливим значенням (*ручєня, ножєня, бровєня, очєня*), малих предметів, речей хатнього вжитку (*горня, горчица*), їжі (*хліб'я, хлібєня, зерня, гарбузєня*). У давні часи іменники IV відміни досить широко використовувалися як власні імена осіб. Ю.Карпенко зазначає, що існувало, очевидно, два типи особових імен: імена із семою „молода істота”, імена-характеристики, імена-побажання, функціонально наближені до прізвиськ; імена із семантичним компонентом „дитина такого-то”, які функціонально нагадували форми по батькові. Наприклад, імена *Коня, Гуся, Козя*, що дійшли в основах ойконімів на кшталт *Конятин, Козятин* тощо, виникли або внаслідок порівняння їхніх носіїв з *лошам, гусєням, козєням*, або когось із їхніх батьків звали *Конь, Коза* [5: 30]. Ю.Карпенко вказує на три гіпотетичні способи перебудови для особових імен із суфіксом *-at-* (*-ят-*), кожна з яких виводила їх за межі IV відміни [5: 27]. Про поширеність зазначених власних імен свідчать і сучасні ойконіми, які мають статус субстантивів *pluralia tantum*: *Костив'ята, Помон'ята, Постоята, Кринт'ята*. Українські прізвиська на зразок *Гайдучєня, Глушєня, Зубєня, Любєня, Крупєня, Сергієня* відмінюються як іменники I відміни м'якої групи [8: 179].

Усі субстантиви IV відміни марковано середнім родом, проте слово *дівча* „зрідка узгоджує залежні від нього слова в жін. роді. Це, очевидно, наслідок контамінації форм і значень у словах *дівча* і *дівчина*. Слово *дівча* зі значенням жін. роду в сучасній українській мові тенденції до поширення не виявляє” [10: 157–158].

Головними чинниками, що впливають на репертуар елементарних парадигматичних класів іменників IV відміни є частиномовна віднесеність, категорія роду, істот / неістот, поділ істот на осіб і неосіб, однотипність акцентних парадигм, семантики, спільність словозмінних флексій, наявність чи відсутність варіантних закінчень, однакова графічна презентація словозмінних афіксів, можливість утворення неповних парадигм, участь

суфіксальних морфем у творенні відмінкових форм, вплив синтагматики, тотожність морфонологічних змін.

В.Винницький іменники *байстря́, внуча́, вовча́, гуся́, дитя́, звіря́, кача́* тощо приєднує до акцентного типу С, тобто до групи слів, „які у відмінкових формах однини й множини мають нерухомий суфіксальний наголос (у називному відмінку однини в них наголошується *-а́, -я́*)” [3: 227]. Зазначені лексеми історично не всі характеризувалися такою акцентуацією. В.Скляренко висуває гіпотезу, що в іменниках із рухомим наголосом процес витіснення первісного наголошення суфіксальним у формах однини й множини почався ще на ґрунті давньоукраїнської мови [12: 198–200]. Іменники з наголошеною флексією *козля́, котя́, орля́, ося́, щеня́* тощо послідовно приймають первинний наголос на суфіксі у формах однини та множини. Баритоновані субстантиви на кшталт *внуча, ягня* „під впливом окситонованих іменників на ґрунті південно-східних та в низці південно-західних говорів української мови змінили кореневу акцентуацію форм однини й множини на суфіксальну” [3: 228].

У початковій формі закінчення *-а* мають іменники з основою на тверду шиплячу фонему, які при відмінюванні приймають суфікс *-ат-*, відповідно всі інші іменники IV відміни мають флексію *-я* (графічне вираження), при словозміні їх з’являється суфікс *-ят-* (графічне вираження) чи *-ен-*.

Ю.Карпенко висловлював думку, що елементи *-ат-* (*-ят-*), *-ен-* можна назвати суфіксами лише з погляду історичного. Із сучасного погляду це не суфікси, бо вони не збережені в усіх формах словозміни, не впливають на семантичне, лексичне значення, яке твориться не завдяки елементам *-ат-* (*-ят-*), *-ен-*, а внаслідок належності слова до IV відміни. Суфіксальне минуле зазначених елементів збережене в законсервованому вигляді тільки в похідних утвореннях на кшталт *телятко, мишенятко, іменний, знамено* тощо. Елементи *-ат-* (*-ят-*), *-ен-* – це закінчення, флексії, що служать для зміни граматичного значення слова, будучи додатковим засобом розмежування відмінкових форм і категорій однини, де ці елементи не вживані в деяких формах, та множини, де вони засвідчені в усіх формах. Якщо шукати в мові те, що є на синхронному нинішньому зрізі, а не те, що було колись, то, як указує Ю.Карпенко, варто в досліджуваних іменниках визначати закінчення *-я, -яти, -яті, -ям*, тобто йдеться не про суфікси, а про складні двохелементні закінчення *-ят-и, -ят-і, -ен-і, -ен-ем* тощо, у середині яких перший елемент притаманний виключно IV відміні, а другий елемент зафіксовано і в інших випадках, з якими й може бути зіставлений [5: 23–24]. С.Самійленко – опонент Ю.Карпенка в цьому питанні – стверджує, що суфікс не обов’язково має зберігатися в усіх формах словозміни, і таким чином, елементи *-ат-* (*-ят-*), *-ен-* є саме суфіксами, а не закінченнями. Наприклад, у словах *селянин, громадянин* морфема *-ин-* є суфіксом, хоч у формах множини її немає – *селяни, громадяни*. Відповідно, в словах *тринджолята, грошенията, дверцята, лецята* морфема *-ат-* (*-ят-*) – суфікси, хоч ці слова форм однини не мають. Російські словоформи *ребёнок* – *ребята* характеризуються різними суфіксами в одн. (*-ёнок*) та мн. (*-ята*). Субстантив *кенгуру* належить у сучасній українській мові до нульової відміни, тобто є незмінюваним, а утворення *кенгуреня* відмінюється за зразком IV відміни. Тому наявність чи відсутність морфем в усіх формах словозміни не є ознакою належності морфем до суфіксів [11: 34].

Синтагматичний фактор впливає на появу у формі 3. в. мн. назв істот-осіб поряд із формою, тотожною Р. в. мн. (бачити *хлоп’ят, дівчат*), рідковживаної форми, омонімічної Н. в. мн., яка засвідчується з прийменником *в* [Детальніше див.: 7: 62–63]: *вийти в хлоп’ята, в дівчата*; [Маруся] *між дівчата* не йде (Марко Вовчок). Для назв істот-неосіб форми 3. в. мн, тотожні з Р. та Н. в. мн., є варіантними, хоч перша виявляє більшу частотність: *пасти телят і телята, курчат і курчата*. Крім того, в парадигмах субстантивів *ім’я, плем’я, вим’я, тім’я* засвідчено зв’язану форму Н. в. мн., що виникає в сполученні з числівниками два–чотири та ін. [7: 63–64]. Проте для перших двох іменників характерні тільки сполучення: два–чотири *імені, племіні*, для двох останніх – два–чотири *вим’я (вімені), тім’я (тімені)*. Останні іменники виявляють виразну тенденцію переходу до II відміни, зберігаючи суфікс *-ен-* у формах Р., Д., О., М. в. одн. (при цьому як варіантні на першому місці фіксуються форми без зазначеного суфікса), у парадигмі множини в сучасній українській мові іменники

ім'я, тім'я повністю втратили суфікс *-ен-*. Субстантиви *ім'я, плем'я* послідовно зберігають указаний вище суфікс при словозміні і в однині, і в множині, тільки у Р., Д., О., М. в. одн. на другому місці як варіантні зафіксовані безсуфіксні форми. З погляду культури мови, варто вживати „в Р. одн. тільки: *без роду й племені, ні роду ні племені*”; (*виступати*) *від імені кого-чого, (школа) імені кого-чого*; в О. одн.: (*діяти*) *іменем кого-чого*” [12: 139, 140]. К.Городенська зауважує, що про деякі установи, організації, яким „присвоєно чиєсь прізвище – засновника, видатної особи, причетної або й не причетної до них”, „нерідко пишуть (кажуть), що вони носять ім'я (зі значенням прізвище). Але це неправильне вживання, бо в українській мові *ім'я* (прізвище) *присвоюють чомусь* або *іменем* (прізвищем) *називають щось*, а *носити* можна предмети, одяг, дитину тощо. Отже, *Інституту (Інститутіві) присвоїли ім'я...*, *Інституту (Інститутіві) присвоєно ім'я...* або *Інститут названий (названо) іменем...*” [4: 82].

О.Болюх серед іменників IV відміни виявила 9 відмінково-числових парадигм, причому 2 неповні, „представлені іменниками *молодята, устенята*” [2: 28]. На нашу думку, дві останні парадигми варто подавати в системі іменників *pluralia tantum*. О.Тараненко виокремив 6 парадигм [13: 139–140].

Усього зафіксовано 10 елементарних парадигматичних класів іменників IV відміни:

№ 1 (дівча) – назви істот-осіб, повна парадигма, у Н., З., Кл. в. одн. наголошена флексія *-а* (після твердої шиплячої фонемі), в усіх інших формах – суфікс *-ат-*, варіантні форми, тотожні Р. та Н. в. мн. (остання в сполученні з прийменником *в*), характерні для З. в. мн., у Д. та М. в. одн. засвідчене чергування приголосних фонем */m/ – /m'/'*.

№ 2 (дитя) – назви істот-осіб, повна парадигма, у Н., З., Кл. в. одн. наголошена флексія *-я* (графічне вираження після м'якої приголосної фонемі), в усіх інших формах – суфікс *-ят-* (графічне вираження), варіантні форми, тотожні Р. та Н. в. мн. (остання в сполученні з прийменником *в*), характерні для З. в. мн., у Д. та М. в. одн. засвідчене чергування приголосних фонем */m/ – /m'/'*.

№ 3 (вовча) – назви істот-неосіб, повна парадигма, у Н., З., Кл. в. одн. наголошена флексія *-а* (після твердої шиплячої фонемі), в усіх інших формах – суфікс *-ат-*, варіантні, практично взаємозамінні форми, тотожні Р. та Н. в. мн., характерні для З. в. мн., у Д. та М. в. одн. засвідчене чергування приголосних фонем */m/ – /m'/'*.

№ 4 (теля) – назви істот-неосіб, повна парадигма, у Н., З., Кл. в. одн. наголошена флексія *-я* (графічне вираження після м'якої приголосної фонемі), в усіх інших формах – суфікс *-ят-* (графічне вираження), варіантні, практично взаємозамінні форми, тотожні Р. та Н. в. мн., характерні для З. в. мн., у Д. та М. в. одн. засвідчене чергування приголосних фонем */m/ – /m'/'*.

№ 5 (коліща) – назви неістот, повна парадигма, у Н., З., Кл. в. одн. наголошена флексія *-а* (після твердої шиплячої фонемі), в усіх інших формах – суфікс *-ат-*, тотожні форми в Н., З., Кл. в. мн., у Д. та М. в. одн. засвідчене чергування приголосних фонем */m/ – /m'/'*.

№ 6 (ноженя) – назви неістот, повна парадигма, у Н., З., Кл. в. одн. наголошена флексія *-я* (графічне вираження після м'якої приголосної фонемі), в усіх інших формах – суфікс *-ят-* (графічне вираження), тотожні форми в Н., З., Кл. в. мн., у Д. та М. в. одн. засвідчене чергування приголосних фонем */m/ – /m'/'*.

№ 7 (плем'я) – репрезентовано однією назвою неістоти, повна парадигма, в однині наголошений перший кореневий склад, у множині – закінчення, крім Р. в. мн. з наголошеним суфіксом *-ен-*, у Р., Д., О., М. в. одн. варіантні форми: на першому місці відповідно – *племєні, племєні, племєнем, у (в), на, при, по племені*, на другому місці – *плем'я, плем'ю, плем'ям, у (в), на, при, по плем'ю*, має зв'язану форму Н. в. мн. – два-чотири *племєні*, чергування */n/ – /n'/'* у Р., Д., М. в. одн., а також */m/ – /mй/* (однієї приголосної фонемі з двома різними приголосними) у Н., З., Кл. в. одн., варіантних формах Р., Д., О., М. в. одн.

№ 8 (ім'я) – репрезентовано однією назвою неістоти, повна парадигма, в однині наголошена флексія у безсуфіксних формах, у варіантних формах із суфіксом *-ен-* наголос на першому складі, у множині акцентоване закінчення, крім Р. в. мн. з наголошеним суфіксом *-ен-* та нульовою флексією, у Р., Д., О., М. в. одн. варіантні форми: на першому місці

відповідно – *імені, імені, іменем, у (в), на, при, по імені*, на другому місці – *ім'я, ім'ю, ім'ям, у (в), на, при, по ім'ю*, має зв'язану форму Н. в. мн. – два–чотири *імені*, чергування /н/ – /н'/ у Р., Д., М. в. одн., а також /м/ – /мі/ (однієї приголосної фонемі з двома різними приголосними) у Н., З., Кл. в. одн., варіантних формах Р., Д., О., М. в. одн.

№ 9 (вим'я) – назва неістоти, повна парадигма, наголошений перший склад, варіантні безсуфіксні форми Р., Д., О. в. одн. на першому місці, на другому – із суфіксом *-ен-*; у М. в. одн. три варіантні форми: у *(в), на, при, по вим'ї, вімені, вим'ю*; у Р. в. мн. флексія *-їв* (графічне вираження), має зв'язану форму Н. в. мн. – два–чотири *вим'я (вімені)*, чергування /н/ – /н'/ у Р., Д., М. в. одн., а також /м/ – /мі/ (однієї приголосної фонемі з двома різними приголосними) у всіх відмінкових формах одн., зафіксованих на першому місці, у М. в. одн. ще і в останній, а також у всіх словоформах множини. За цим зразком відмінюється також іменник *тім'я*.

№ 10 (сім'я) – назва неістоти, неповна парадигма (*singularia tantum*), наголошений перший склад, у Р., Д., О. в. одн. по дві варіантні форми – на першому місці безсуфіксні, на другому із суфіксом *-ен-*, у М. в. одн. три варіантні форми: : у *(в), на, при, по сім'ї, сімені, сім'ю*; чергування /н/ – /н'/ у Р., Д., М. в. одн., а також /м/ – /мі/ (однієї приголосної фонемі з двома різними приголосними) у всіх відмінкових формах одн., зафіксованих на першому місці, у М. в. одн. також і в останній.

Ще до публікації проекту нової редакції українського правопису 1999 року як вітчизняні, так і закордонні мовознавці, зокрема А.Бурячок, А.Горняткевич, П.Чучка, Ю.Шевельов та інші, висловлювалися за „реабілітацію” давньої флексії Р. в. одн., до речі, форма *імени* була літературною нормою до 1945 року. У разі відновлення історичного закінчення Р. в. одн. *-и* іменників IV відміни, які приймають суфікс *-ен-*, відбудеться вирівнювання відмінкової парадигми цієї відміни, що сприятиме її цілості [Детально див.: Авд.: 20–24]. Фонема /н/ перед закінченням *-и* перейде з розряду м'яких приголосних до твердих.

Таким чином, серед іменників IV відміни з урахуванням системи чинників виокремлено 10 елементарних парадигматичних класів. Повернення закінчення *-и* Р. в. одн. іменників на кшталт *імени* не порушить морфологічної парадигматики IV відміни в цілому, оскільки 5 субстантивів із суфіксом *-ен-* мають 4 окремих елементарних парадигматичних зразки відмінювання.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

СТУМ – Словник труднощів української мови / Д.Г.Гринчшин, А.О.Капелюшний, О.М.Пазяк та ін.; За ред. С.Я.Єрмоленко. – К.: Радянська школа, 1989. – 336 с.

ЛІССУ – Інтегрована лексикографічна система „Словники України”, версія 1.04 / В.А.Широков, О.Г.Рабулець, І.В.Шевченко та ін. Інститут мовно-інформаційних досліджень НАНУ. – К.: Довіра, 2001–2004.

БІБЛІОГРАФІЯ

- Авдесва – Див.: Ковтюх
- Бевзенко С.П. Історична морфологія української мови (Нариси із словозміни та словотвору). – Ужгород: Закарпатське обласне видавництво, 1960. – 416 с.
 - Болох О.В. Парадигматика іменника // Мовознавство. – 1995. – № 4–5. – С. 24–29.
 - Винницький В.М. Українська акцентна система: становлення, розвиток. – Львів: Біблос, 2002. – 578 с.
 - Городенська К.Г. Мовна мозаїка від ювілярки // Берегиня рідного слова (до 60-річчя з дня народження професора Катерини Городенської) / МОН України, Інститут української мови НАН України, Черкаський нац. ун-т ім. Б.Хмельницького: Упорядники: Л.В.Шитик, М.І.Калько. – Черкаси, 2009. – С. 59–88.
 - Карпенко Ю.О. Четверта відміна іменників // Українська мова та література в школі. – 1972. – № 10. – С. 23–33. Ковтюх
 - Авдесва С.Л. Вживання флексії *-и* у формі родового відмінка однини іменників третьої та четвертої відмін у українській мові // Наукові записки. – Серія: Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград: РВЦ КДПУ ім. В.Винниченка, 2001. – Випуск 31. – С. 20–24.
 - Ковтюх С.Л. Роль синтагматичного чинника у визначенні репертуару відмінкових парадигм іменників // Лінгвістичні студії: Збірник наукових праць. – Донецьк: ДонДУ, 2005. – Випуск 13. – С. 3–15.
 - Культура української мови: Довідник / С.Я.Єрмоленко, Н.Я.Дзюбишина-Мельник, К.В.Ленець та ін.; За ред. В.М.Русанівського. – К.: Либідь, 1990. – 304 с.
 - Лукінова Т.Б. До семантики давніх слов'янських консонантних *теп-*основ // Мовознавство. – 2001. – № 6. – С. 35–42.
 - Матвіяс І.Г. Іменник в українській мові. – К.: Радянська школа, 1974. – 184 с.
 - Самійленко С.П. Типи відмін іменників в українській мові та провідні фактори їх становлення // Мовознавство. – 1977. – № 1. – С. 30–40.
 - Скляренко В.Г. Нариси з історичної акцентології української мови. – К.: Наукова думка, 1983. – 239 с.
 - Тараненко О.О. Словозміна української мови. – Nyiregyháza, 2003. – 199 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Світлана Ковтюх – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Кіровоградського державного педагогічного університету ім. В.Винниченка.

Наукові інтереси: морфологічна парадигматика української мови.

ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРИКМЕТНИКОВИХ ДЕРИВАТИВ ІЗ МОДАЛЬНО-ПАСИВНИМ ЗНАЧЕННЯМ У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

Галина КОТОВСЬКІ (Львів, Україна)

У статті розглянуто функціональні особливості віддієслівних прикметників, які здатні модифікувати модально-пасивний еквівалент.

In this article is investigated the functional properties of verbal adjectives which can modify the modal-passive semantic equivalent.

До числа дериватів із модально-пасивним значенням у німецькій мові належать віддієслівні прикметники на -bar, -lich, -abel, -ibel, -wert, -würdig, -fähig, -sam.

На відміну від простого слова деривати виконують особливі функції у реченні. На основі синтаксичного і семантичного узгодження вони насамперед постають його структурно-смысловим компонентом. Проте синтаксична функція похідних доповнюється ще однією – номінативною, завдяки чому відбувається функціонально-комунікативна взаємодія різнорівневих одиниць мовної системи [1, 28; 4, 65]. За допомогою одиниць номінації позначаються предмети і явища позамовної реальності. Зазначимо, що таке трактування номінації потребує суттєвого доповнення.

По-перше, номінація пов'язана з пізнавальною діяльністю людини, що скерована на предмет і явища позамовної дійсності. Наголошуючи на цій особливості номінації, Г.В.Колшанський зазначає, що суть її полягає не в тому, що мовний знак позначає річ, а в тому, що він репрезентує певну „абстракцію як результат пізнавальної діяльності людини“ [2, 12].

По-друге, для адекватного розуміння номінації потрібно також брати до уваги мислення і мовлення, адже назву отримують не лише об'єкти реальні, а й вигадані – продукт людської думки.

По-третє, розширене трактування номінації дає змогу залучити до одиниць номінації не лише іменники, як це було раніше, а й інші мовні одиниці, що здатні виконувати номінативну функцію [6, 60; 5, 64]. Розуміння того, що актом номінації є не лише позначення окремих предметів, ознак чи дій, а й називання відношень між об'єктами чи ситуацій, стало новим внеском у розвиток теорії номінації.

Важливим засобом номінації постають слова – прості і похідні. На відміну від простого, похідному слову притаманна „композиційна“, а не глобальна семантична структура, наявність внутрішньої предикації і можливість зберігатись у лексиці у вигляді готових одиниць або породжуватись заново за допомогою механізмів словотворення [3, 43]. Денотатом таких одиниць номінації є не просто ознака предмета, як от „зелений, великий“ і т.ін., а ситуація, що відображає відношення між предметами. Похідне проходить шлях від судження про предмет до назви, яка „вбирає“ в себе ознаку (ознаки) предмета, що вказана у судженні [3, 40].

Якщо тлумачити словотвірний процес з позицій ономаціології як вираження синтаксичної семантики за допомогою словотвірних засобів, треба брати до уваги співвідношення номінації і предикації. Незважаючи на те що внаслідок акту номінації експліцитний предикативний зв'язок перетворюється у латентний і зберігається в одиниці номінації, номінація і предикація суттєво різняться своєю функціональною значущістю.

Метою акту предикації є розгортання судження про предмет, приписування йому певної ознаки, на противагу цьому - акт номінації здійснюється задля іменування. Ознака предмета фіксується у назві. Значення, які визначають предикативні відношення, акумулюються під одним іменем. Цей комплекс значень формує смислову структуру похідних і впливає на їх граматичну і лексичну узгоджаність.